

Thorkild Hansen: Trods disse slibrige tider

(Kapitel 1 fra bogen "Det lykkelige Arabien. En dansk ekspedition 1761-68")

En vindstille vintermorgen, den 4. januar 1761, bliver et rejseklædt selskab paa fem mand roet fra Toldboden og ud paa Københavns rhed. Naar de staar i baaden og vender ryggen til solen, kan de se byen ligge derinde; den lille kosmopolitiske rigshovedstad med det fornemme kvarter omkring Eigtveds splinternye Amalienborg rykker langsomt paa afstand i det ligesom tyndslidte januarlys. Foran dem i solstriben venter orlogsskibet "Grønland". Hvis de kniber øjnene sammen, kan de se masterne og rigningen i modlyset, og maaske har en og anden iblandt dem følt sig lidt beklemmt ved synet af den sorte silhouet. I de kommende maaneder skal skibet derude føre dem den lange vej nord om Skagen og ned gennem Middelhavet til Konstantinopel. Derfra skal de selv rejse videre til Alexandria, Kairo og Suez, videre ned over Det røde Hav og helt ned til sydspidsen af den arabiske halvø, til vidunderlandet med røgelse, myrra og balsam, paradiset paa jorden, som den unge Alexander drømte om at erobre, men hvor ingen nogensinde har været, heller ikke den unge Alexander, og som maaske netop fordi ingen nogensinde har været der, lige fra oldtiden kaldes Arabia Felix, Det lykkelige Arabien.

De fem mænd i robaaden anvender i deres papirer ogsaa betegnelserne L'Arabie Heureuse og Das Glückliche Arabien. Kun to af selskabets medlemmer er danskere, de andre er to tyskere og en svensker. De er alle endnu unge, den ældste er knap 34, den yngste knap 28 aar. I en aarrække skal de være henvist alene til hinandens selskab, men ingen af dem har paa det indeværende tidspunkt kendt hinanden i mere end nogle faa uger. Man maa da ogsaa nok forestille sig, at der hersker en vis tavshed imellem dem, mens de nu staar i robaaden og ser ud mod skibet. De skal til Det lykkelige Arabien, men ingen af dem ser ud til at være rigtig lykkelige ved tanken. Det fjerne og ukendte virker saa tillokkende, men den dag, man giver efter, faar man som regel at se, at det ogsaa har et truende ansigt. Det er den ene side af sagen. Den kan vi kun gætte os til. Den anden og nok den alvorligste aarsag til den tavshed, som præger selskabet her i rejsens første minutter, behøver vi imidlertid ikke at gætte os til. Det er desværre en kendsgerning. Af forskellige grunde er den lille gruppe allerede paa dette tidspunkt

splittet i bitre indbyrdes stridigheder.

Den slags siver naturligvis ikke ud til pressen. Da man en uge senere, den 12. januar 1761, kan læse nyheden paa forsiden af "Kiøbenhavnske Danske Posttidende", tager den sig saaledes ud:

"Da Hs. Majestæt, trods Hans i disse slibrige Tider saa tunge Regierings-Sorger, uafladelig stræber, at befordre Kundskabens og Videnskabernes Udbreedelse, og at forøge sit Folkes Ære, ved nyttige og priisværdige Foretagender ; Saa har Han, med det for nogle Dage siden til den Middellandske Søe afgangne Skib "Grønland", til Constantinopel afsendte Lærdt Selskab, som derfra skal reise igiennem Ægypten til Det lykkelige Arabien, og siden tage Veyen tilbage igiennem Syrien til Europa; Men paa alle Steder gjøre nye Opdagelse og Anmerkninger til Lærdoms Bædste; ligesom de og skulle indsamle og hidsende nyttige orientalske Haandskrifter, samt østerlandske Naturalier og Raritæter. Dette Selskab bestaar af følgende fem personer: 1) Hr. Professor Friderich Christian von Haven, som Philologus. 2) Hr. Professor Peter Forsskål, som Physicus og Botanicius. 3) Hr. Ingenieur-Lieutenant Carsten Niebuhr, som Mathematicus og Astronomus. 4) Hr. Dr. Christian Carl Cramer, som Medicus og Physicus, og 5) Hr. Georg Wilhelm Baurenfeind, som Maler og Kobberstikker. Disse Mænds Forblivelse i Østerlandene vil vare i nogle Aar, og da de samtlig i nogle Aars Tiid omhyggelig ere bereedte til dette Øyemed, saa lover man sig af deres Fliid og Duelighed, under Guds Velsignelse, en lykkelig Følge, saa vel til Videnskabernes Fremvæxt i Almindelighed, som til den hellige Skriftes nærmere Fortolkning i Særdeleshed."

Med disse store forventninger bag sig startede den danske ekspedition til Arabien, der skulde faa et saa sørgeligt forløb. Det var den første større ekspedition, der var udgaaet fra Danmark, og det var den første ekspedition, der fra noget land i verden var udsendt til Arabien. Allerede i samtiden vakte den danske rejse derfor megen opsigt. Ud over hele oplysningstidens videbegærlige Europa fulgte man med stor opmærksomhed den vovelige færd, og videnskabsmænd fra kontinentets førende universiteter sendte spørgsmaal til ekspeditionsdeltagerne i haab om, at de kunde finde svarene under deres udforskninger af de ukendte lande. Gennem hele resten af aarhundredet var "den arabiske Reise", som man kaldte den, omgivet af et fornemt skær paa grund af de mange nye opdagelser, som den trods alle ulykkerne gav anledning til, og endnu hundrede aar senere nævner engelske opdagelsesrejsende Carsten Niebuhrs ekspedition, som den nu hedder, med den største agtelse. Først senere aartiers indsatser, særligt i arktiske omraader, synes at have sat den modige Niebuhr og hans mænd i skygge, indtil de nu, i 200-aaret for deres ekspedition, er næsten

fuldstændig glemt.

"Grønland" sejlede fra København i januar 1761, men den egentlige begyndelse til det store foretagende blev gjort allerede i maj i 1756, da den fantasifulde tyske teolog og orientalist, Johann David Michaelis fra Göttingen henvendte sig til J. H. E. Bernstorff i København. Den kendte professor havde igen faaet en usædvanlig ide. Han foreslog den danske udenrigsminister, at man i Danmark uddannede nogle af de missionærer, som aarligt blev sendt til Trankebar, saaledes at de blev i stand til at foretage studierejser i det sydlige Arabien. Göttingen var Hannovers universitetsby, og da Hannover paa dette tidspunkt gennem en personalunion var forenet med England, havde den engelske empirisme haft lettere ved at trænge igennem her end de fleste andre steder paa kontinentet. Professor Michaelis var deist og empiriker; han havde helt opgivet den gamle opfattelse af Bibelen som en bog, hvor hvert ord var inspireret af Gud og som følge deraf uantasteligt. Han betragtede de bibelske skrifter som almindelige tekster, der kunde gøres til genstand for en uafhængig historisk og sprogvidenskabelig kritik, og under sine studier havde han faaet den tanke, at en rejse til Arabien maatte være egnet til at kaste lys over en lang række af de spørgsmaal, der meldte sig, netop naar man gav sig i kast med rent sproglige analyser af den hellige skrift. Paa en saadan rejse kunde man for eksempel finde, undersøge og identificere de i Arabien forekommende planter og dyr, der ogsaa omtales i Bibelen; man kunde studere Arabiens geografi og herunder i særdeleshed det vigtige spørgsmaal om ebbe og flod i Det røde Hav, som havde saa stor betydning for opfattelsen af israelitternes flugt fra Ægypten. Endelig mente Michaelis, at de rejsende burde sætte sig ind i arabernes daglige sædvaner og bygningskunst. Hans tanke hermed var, at der kun faa steder paa jorden findes et saa konservativt folk som det arabiske, og at man derfor i Arabien vilde have større muligheder for at støde paa kulturformer, som svarede til forholdene i det gamle Israel, end i selve Palæstina, som i de mellemliggende aarhundreder havde været udsat for talrige fremmede indflydelser.

For at sikre de missionærer, der fra Trankebar skulde rejse til Arabien, en grundig forudgaaende uddannelse foreslog Michaelis i sit brev til Bernstorff, at den danske regering tildelte to studenter ved universitetet i Göttingen en treaarig understøttelse, for at de kunde dygtiggøre sig, saaledes at de senere kunde rejse til København og undervise de paagældende missionærer. De to studenter, som Michaelis gerne vilde anbefale til denne opgave var en nordmand ved navn Ström og en dansker ved navn von Haven, der begge havde udmærket sig ved hans sprogvidenskabelige kursus. Professorens forslag vandt straks genklang hos hannoveraneren Bernstorff, hvem kunstens og videnskabens anliggender jo laa paa

sinde i et omfang, vi har svært ved at forestille os i dag, efter at vor forfatning er blevet forbedret og den oplyste enevælde erstattet med det uoplyste demokrati. Den danske regering udbad sig blot et nøjere program for rejsen, og Michaelis forenkledde sin oprindelige plan, idet han foreslog, at man uddannede en student til selv at rejse til Arabien i stedet for at undervise missionærerne i København. Michaelis erkendte, at denne fremgangsmaade var mere kostbar, men fandt, at den til gengæld var mere forsvarlig i videnskabelig henseende. Som kandidat til posten foreslog han den førnævnte Ström.

Allerede i begyndelsen af oktober kunde Bernstorff meddele Michaelis, at kong Frederik V havde givet sit samtykke til planen og akcepteret den foreslaaede Ström. Da denne i første række var sprogvidenskabeligt orienteret, havde man dog i København tillige udpeget en botaniker til at ledsage ham.

Ingen af de to herrer kom imidlertid nogensinde til Det lykkelige Arabien. Udnævnelsen af Ström havde haft den virkning, at den anden kandidat til posten, danskeren von Haven, følte sig smerteligt forbigaaet. Da han erfarede kongens beslutning, skrev han omgaaende til Bernstorff og meddelte ham, at denne Ström i virkeligheden var meget bange for at begive sig ud paa en saadan rejse. Samtidig maatte hans ekscellence gerne vide, at dersom Ström ikke overvandt sin frygt for farerne men afslog det kongelige tilbud, da vilde han, von Haven, med stor glæde træde i hans sted. Det havde altid været hans lyst at foretage en saadan rejse og trodse farer af denne art.

Efter ministeren i København kom turen til studiekammeraten i Göttingen. Man maa forestille sig, at von Haven i de følgende dage var noget i retning af en specialist i de farer, der truer rejsende i Arabien. Kort efter forelaa i hvert fald et resultat: den oprindeligt villige Ström anmodede Michaelis om at blive fritaget for opgaven. Von Haven kunde gnide sig i hænderne; de frygtelige strabadser, han havde udmalet, var pludselig forsvundet. Kun hans skæbnegudinde synes eftertænksomt at have noteret sig hvert eneste af hans ord.

Michaelis havde udvalgt Ström, efter at han forgæves havde søgt at overbevise von Haven om, at hans konstitution egnede sig mindre godt til en rejse i Arabien end nordmandens. Nu, da denne sendte afbud, kunde Michaelis imidlertid vanskeligt afvise von Haven og foreslog ham derfor til Bernstorff i disse meget anbefalende vendinger: "Den her studerende magister von Haven var allerede fra begyndelsen jaloux, da han hørte om det naadige valg, der var faldet paa Ström, og han meddelte mig, at han selv længe havde næret saadanne planer, samt at det just var af den grund, at han for nogen tid siden begyndte at følge mine orientalistiske forelæsninger. Han har den største lyst til at foretage

denne rejse og er dermed i besiddelse af en egenskab, som hverken kan erhverves gennem undervisning eller belønninger. Til en vis grad kender han ogsaa de nødvendige side-discipliner, til og med botanikken." Kun faa aar senere skal Michaelis sende et andet brev til Bernstorff, hvori han ser sig nødsaget til saa at sige sætning for sætning at dementere denne anbefaling. Da er det imidlertid for sent.

Som betingelse for at deltage i rejsen krævede von Haven en forberedelsestid paa to aar samt en aarlig understøttelse paa 500 rigsdaler. Knap en maaned senere, den 2. november 1756, meddelte Bernstorff Michaelis, at magisteren var antaget. Von Haven gav sig derefter i kast med forberedelserne men blev snart grebet af betænkeligheder, fordi han ikke kunde overkomme det omfattende stof alene. I foraaet 1757 maatte Michaelis saaledes meddele Bernstorff, at von Haven ikke saa sig i stand til at lære den for rejsen nødvendige matematik, og at han derfor anmodede om, at selskabet maatte blive forøget med en matematiker, som kunde tage sig af de geografiske opmaalinge. Det var underforstaaet, at denne kun skulde være von Havens assistent, idet magisteren som den først udnævnte selv skulde beholde ledelsen af ekspeditionen.

Ogsaa denne udvidelse af budgettet blev akcepteret af Bernstorff, men det viste sig vanskeligt at finde en egnet person. Michaelis' forslag om svenskeren Soderberg maatte afvises, fordi denne havde været indviklet i et revolutionsforsøg i sit hjemland og var blevet landsforvist. I København fandtes der ingen, som kunde paatage sig opgaven, tyskeren Bölzing trak efter en betænkningstid sit tilsagn tilbage, og i sommeren 1758 var tiden saa fremskredet, at der ikke var anden udvej end at udpege en studerende i Göttingen til opgaven. Det var en ganske ung og komplet ukendt mand. Han hed Carsten Niebuhr.

Kort efter ansættelsen af matematikeren fik Bernstorff meddelelse om, at den botaniker, man oprindelig havde udset til at ledsage von Haven, nu ogsaa havde trukket sig tilbage, saaledes at Michaelis maatte anmodes om snarest at finde en anden, der kunde rejse i hans sted. Ogsaa denne post var vanskelig at besætte, men den 1. januar 1759 kunde den tyske professor dog sende Bernstorff et næsten triumferende brev: "Endelig har jeg fundet en person, der fuldstændig egner sig som botaniker paa den arabiske rejse, ja, som næsten overgaar mine forhaabninger, nemlig en af mine tidligere studenter ved navn Forsskål, svensk af fødsel, og som forud for mig har studeret arabisk, og som tillige er meget fremragende i botanik, ja i naturhistorie overhovedet. Han behøver slet ikke at gøre nogle forberedelser. Hans fejl er en næsten overdreven skepticisme, hvilket imidlertid nærmest gør ham yderligere egnet til denne rejse." Paa ny havde den entusiastiske professor udtalt

sig i meget anbefalende vendinger; men denne gang fik han ikke anledning til at fortryde sine ord.

Bernstorff sendte omgaaende sit svar til Michaelis, hvori han akcepterede forslaget og bemyndigede professoren til at træffe aftale med Forsskål om de nærmere vilkaar. I stedet for det oprindelige projekt, som kun gik ud paa at uddanne et par studenter til at instruere nogle missionærer, som i forvejen skulde til Trankebar, var man altsaa nu i færd med at udruste en selvstændig, lærd ekspedition, der allerede omfattede tre mænd. Aarsagen til denne store imødekommenhed fra den danske konges side maa nok søges i den almindelige tidsstemning. Det var blevet lidt af en modesag at støtte kunsten og videnskaben. Frederik den Store i Prøjsen, der i sine ledige stunder paa Sanssouci fordybede sig i filosofiske diskussioner med Voltaire eller spillede paa fløjte med Johan Sebastian Bach, havde givet ogsaa den danske Frederik et forbillede at leve op til. Og selvom denne høje monark i sine ledige stunder fortrinsvis hengav sig til filosofiske og musikalske adspredelser, hvorfra han i hjælpeløs tilstand maatte bæres hjem, saa var dog baade kongen selv og hans raadgiver, den kølige, suveræne Moltke, fuldstændig klar over, hvilken agtelse og popularitet, der kunde høstes gennem en rundhaandet kulturpolitik.

Hold, Taare, op at trille,
Og du, vor Cithar, stille!
Nu bæres Kongen bort.
Til Graven.

Hvilken anden alkoholiker paa Danmarks trone har ved sin død kunne inspirere til fire linjer, som fornyer den danske digtekunst? Man tog ikke fejl. Man vidste, at man ved at støtte kunsten og videnskaben tegnede abonnement paa fremtidens interesse, og i disse fjerne tider holdt fremtiden ikke op ved den nærmeste valgdag; man vilde faktisk gerne huskes endnu længere; man besad den form for naivitet, der ytrer sig som historisk sans, og lagde derfor vægt paa at blive venligt erindret af endog saa ligegyldige personer som dem, der vilde leve i landet for eksempel om 200 aar. Man byggede Amalienborg. Man indbød den tyske digter Klopstock og gav ham en rigelig pension, saa at han kunde fuldende sin "Messiade" i Danmark. Man tog konkurrencen op med Sverige, hvor den vældige Linné kastede stadig større glans over videnskaberne, og indkaldte botanikeren Oeder, for at han skulde anlægge en botanisk have i København og forestaa udgivelsen af det uhørt kostbare værk "Flora Danica". Der blev anlagt et naturaliekabinet paa Charlottenborg og oprettet et kongeligt Akademi for de skønne Kunster. Trods

truende krige og slette statsfinanser gennemførte man saaledes et dristigt og alsidigt kulturelt program, og en af de bedste ideer i dette program var netop den arabiske rejse. Her prøvede man ikke alene noget fuldstændigt nyt; ved at forene det lærde med det eksotiske imødekom man paa een gang to af samtidens stærkeste tilbøjeligheder, begejstringen for videnskaben og sværmeriet for de fremmede, især østerlandske riger, der prægede hele den sidste halvdel af det 18. aarhundrede i Europa. Og da selve formaalet med rejsen yderligere bestod i at skaffe oplysninger, som kunde bidrage til en bedre forstaaelse af de hellige skrifter, var man virkelig helgarderet. Den kloge Bernstorff kunde roligt give sin ivrige professor nede i Göttingen frie hænder. Her havde Frederik den Lille faaet et kort paa haanden, som end ikke kongen af Prøjsen kunde stikke.